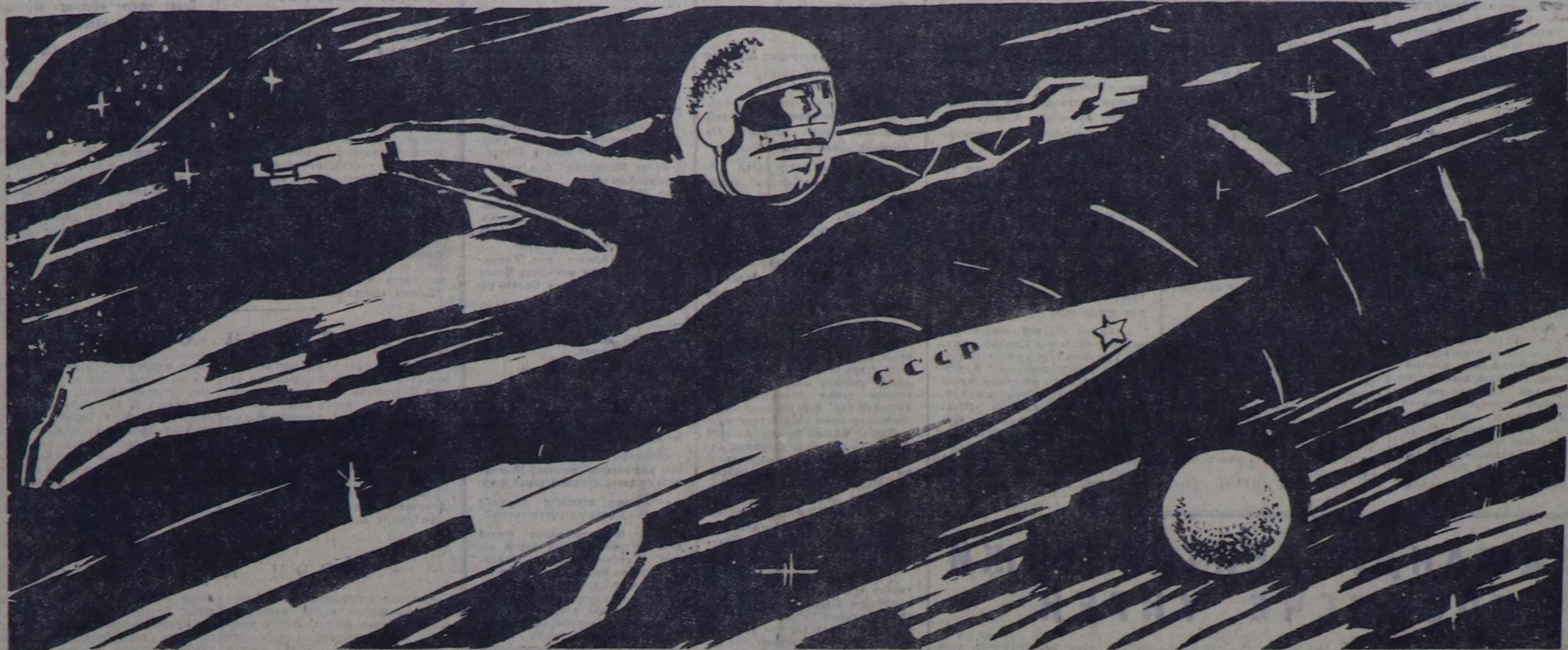

Совет эртемниң, техниканың чайыннанчак тиилелгези

„Восход-2“ корабльдиң экипажы чижеглээр чүве чок маадырлыгы-биле ужудуп, чаа-чаа ажыдышыкыннарны кылгаш, ээп келген

БҮГҮ ЧУРТТАРЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫҢЫҢАР!

1925 чылда
Түбөлүктүгү

ШЫҢ

1965 ч.

МАРТ

20

СУББОТА

№66 (6085).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди

Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

СОВЕТ КОСМОНАВТАРЫҢ ШЫЛГАРАНГАЙ ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ

„Восход-2“ деп корабльдиң экипажы-биле СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың удуртукчуларының беседазы

„Восход-2“ деп космос корабли Совет Эвилелиниң дөвискаарына, Сонгу дөштүгү далайың кырынга чоруп турган үеде Коммунист партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. И. Микоян, Н. В. Подгорный, Л. С. Полянский, М. А. Суслков, В. В. Гринин, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудakov, В. Н. Титов, Москва Кремлинниң залыга чыгып келген. СЭКП-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралачылары эштер Л. Ф. Устинов, В. Э. Дымшиц, М. А. Лесечко, П. Ф. Томако, Н. Т. Новиков, К. Н. Руднев, Л. В. Смирнов олар база анаа турган.

Космонавт П. И. Беляев болгаш А. А. Леонов олар-биле дөрт радио харылааны тургускан. Космонавтар Төрөң чурттуң онаалдазын чедишкенин күөсөдүн чоруту дугайың партияның болгаш чазактың удуртукчуларының өөрүшкү-биле иштээрин:

„Совет Эвилелиниң Коммунист партиясының Төп Комитетинге, Совет чазакка: экипажтың бодунуң байдалы төргүн эки, корабльдиң системалары таарымчалык ажылдап чоруур, даандырган онаалда программа-биле дүштүр күөсеттинип, ужуушкуну чедишкенин чоруп турар дээрин илестир тур бис. Биске көргүскен идегел дээр улуу-биле четтирдис.“

Совет Эвилелиниң Коммунист партиясының Төп Комитетиниң, СЭКП-ниң Дээди Совединиң Президиумунун, Совет чазактың болгаш бүгү совет улустун мурнундан Л. И. Брежнев эрес-дидим космонавтарга чүректин ханызындан изиг байырың чедирип, шылгарангай эрес-маадырлыг чоруу-биле холбаштыр оларга байырың дамчыткан. Космонавт А. А. Леонов корабльден капчаар уууп келгеш, космоска ажылды чорууп турганын СЭКП ТН-ниң Президиумунга, кезигүнери телевидениеге көрүп, аажо маадаан дээрин ол чугаалаан. Космоска чедишкенин ужуушкуну болгаш Совет төрөң черге аас-кежигит ээп келириң космонавтарга Л. И. Брежнев күзөөн.

Л. И. Брежневтиң космонавтарга дамчыдып бергени СЭКП ТН-ниң, СЭКП-ниң Дээди Совединиң Президиумунун болгаш СЭКП-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чедирген байырында чугаалап турары болза:

„Эргим эштер! Бистиң алдарлыг космонавтарыбыз Павел Иванович Беляев биле Алексей Архипович Леонов!“

Шылгарангай эрес-маадырлыг чорум — бистиң Улуу Социалисттик Төрөң чуртувусту улам алдарыдып турар эрес-маадырлыг чорум-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунист партиясының Төп Комитетинге, Совет чазакка: экипажтың бодунуң байдалы төргүн эки, корабльдиң системалары таарымчалык ажылдап чоруур, даандырган онаалда программа-биле дүштүр күөсеттинип, ужуушкуну чедишкенин чоруп турар дээрин илестир тур бис. Биске көргүскен идегел дээр улуу-биле четтирдис.“

ПАВЕЛ БЕЛЯЕВ: идегелди күөсөдир.

„Восход-2“ корабльдиң командириниң космоске ужудуп унериниң мурнунда экипажтың өмүнөөсүндө чугаалаан чугаазы

Бистиң эргим өнүктүрүшкү! Эштер! Бистиң эштериниң, Совет Эвилелиниң космонавтарының эгелээни космос делегени шилгээлиң алдыр талазы-биле чаа даалганы күөсөдирин Коммунист партия болгаш Совет чазак бистеге, ийи совет хамааттыларга буурузуну бистиң медресеп билди турарымыстың ол улук аас-кежиги дамчыдып бергедир.

Бистиң „Восход-2“ деп корабль-вистиң болор деп турар ужуушкуну-ну — ол дээрке космосту шилгээлиңге болгаш шилгээлиң алдыр чаа чугаа үе-чаа-дыр. Киж Чириниң кылмал спутиниңиң орбитасында чорааш, төрөң черинге корабльдиң иллюминаторун өтүр эвес, а оок лаштымдан төөгүзе бир-ле дугаар көөр.

Биске даандырган даалганың бүгү чугаалаан бистер эки билди тур бис, чыңаңгаш боттарымыстың бүгү билдир-лериңиң болгаш мергежилленишти, тура-соруушту база күжүвүстү салдып тургаш, биске көргүскен идегелди алдарымы-биле күөсөдирин Коммунист партияның Ленинниң Төп Комитетинге, Совет чазакка, бистиң эргим ааа-чуртчуларымыска, бүгү-ле төрөл болгаш чок кижилерге шыңзыдып тур бис!

Төрөң черинге удавас ужурашыкыже чедир, эргим эштер!

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫ

Алексей Леоновтун корабльден үнгениниң тодарадылгасы

„Восход-2“ деп космос кораблиниң ужуушкуну чедишкенин ургүлчүлөп турар. Ужуушкуну-космонавт Алексей Леоновтун корабльден космоске дашкаар үнгени болгаш оок космоска хостуг эштиникини миллион-миллион телевизия көрүкчүлери экраннарга көргөн. Космонавт корабльдиң даштыгы үнө бергеш, корабльдиң даштыгы кырын шилгелеп көргөн, кино камералар ажылдадыпкан болгаш Черни база космос делегенин карак-биле анаа хайгаарал көргөн. Программаны күөсеткен соода космонавт Леонов корабльге ээп келген.

Космонавт Леоновтун космос делегениниң байдалдарына турганының нинти үеи 20 хире минута, оок иштинде корабльден дашкаар турганы — 10 минута болган. Космоске унериниң болгаш корабльге ээп келириңиң талазы-биле бүгү операциялары космонавт корабль командириниң контролю-биле, оок-биле үзүлтүл чок харылаанып тургаш күөсеткен. Корабльдиң командирини полковник Беляев ужуушкуну башкаар төпче мынча деп илетизген:

— Космонавтың космоске дашкаар унериниң болгаш корабльге ээп келириңиң талазы-биле даалга бүрүн күөсеттинген. Кабинада параметрлер норма хемчээлинде туруп турар. Улам ыңайгы ажылдар ужуушкунуң программасынга шыңгы дүштүр чоруп тур.

„Восход-2“ деп, космос кораблиниң экипажы Черни бешиң удаа долгангаш, Москваның-биле 17 шак турда, ужуушкунуң программасында телевидетинге ажылды кылып чораан. Ийгиң ужуушкуну — космонавт Леоновтун космоске дашкаар унериниң талазы-биле шенелде-шилгелел доозулганың база кыска даштангылаңың соода экич контролюк биотелеметриктин системаларының медресепте үндөзүлгө, космонавтарын байдалы тодарадылгалап көргөн. Космонавтарын байдалы болгаш бот-медерели эки болган. Судалының согары минутта 70 болгаш 72. Тынышының дүргени 18—20. Дөңдөтүлгөн байдалдар корабльдиң кабинасында ол хевээр. Температура Цельсий-биле 19 градус, басышының мөңгү суглуг хоораның 760 миллиметри. Космонавтар күзөлдүн-биле чөмчөнгөн, оок соода эш Леонов программа эзугаар даштанган. Корабльдиң командирини полковник Беляев астронавигация хайгааралдарының болгаш хемчээлиниңиң комплексиниң чоруткан.

Совет Эвилелиниң, Европаның, Азияның болгаш Африканың улустарына „Восход-2“ корабльден байыр чедирген.

Сески долганыг доозулган

„Восход-2“ деп космос кораблиниң чедишкенин ужуушкуну ургүлчүлөп турар. Москваның-биле 21 шак турда, корабль сески долганыг доозган.

8-иң долганыгдан эгелээш, 13-кү долганыг чедир космос корабли Совет Эвилелиниң дөвискаарының кыры-биле ужуушкуну эртпес. Оок-биле радио харылааның кыска чалгылың хемчээлинге турар.

Корабль-спутиниң 11 шак ужуушкунуң дүргүндө чер кырының хемчээлде комплексини болза ужуушкунуң траекториясының болгаш корабльдиң бүгү системаларының ажылының дугайында улук болгаш амыктыг информацияны алган. Хемчээлиниңиң медресеп эзугаар алырга, корабльдиң бүгү системалары чогулмалыг ажылдап чоруур.

Медицина-биология шилгелелдериниң программаны эзугаар космос делегениге хостуг чоруушкуну үезин

Марттың 19-та Москваның-биле эртенгиң 5 шак 30 минута турда, „Восход-2“ деп, космос корабли Черни бодунуң 13-кү долганын доозган.

Дүн дүргүндө космонавтар элчечип удаа. Ийи космонавтар даштангы, чөмчөнгөн алган болгаш боттарының байдалы эки. Тынышының дүргени минутта 18—20, судалының согары минутта 72—78.

Корабльдиң бүгү системалары чогулмалыг — ажылдап чоруур дээрзин космонавтар Павел Иванович Беляев-биле болгаш Алексей Архипович Леонов-биле кылган радио харылааларының сөзастары, а ол ышакш порабльден алдынган телеметриктин информацияны ажылдап кылганы бодыткан. Корабльдиң кабинасында басышының 1, 2 атмосфера. Температура Цельсий-биле 18 градус. Өл-шыгы 45 хуу.

Эрткен дүмөң дүргүндө корабльге ажылды бердиген программа-га ылап дүштүр чоруткан.

Австрали дигити, кыры-биле ужуушкуну эрткеш, космонавтар Австралияның улузунга байыры дамчыткан.

Ужудукчу космонавтарга ВЦСПС-тиң чедирген байыры

Профессионал эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели бистиң чурт-тустуң миллион-миллион ажыл-чыннарының болгаш албан-таакчы-ларының өмүнөөсүндө ужуушкуну космонавтар эштер Павел Иванович Беляев биле Алексей Архипович Леонов космос делегени шилгээлиң алырга Совет Эвилелиниң кол ролун бадыткан турар. Ол ужуушкуну болза совет нийтигел тургузушкуну шылгарангай тиилелгези-дир, эртемденерниң, конструкторларны, инженерлерниң, техниктерниң, ажылчыларның кара-кыялы күш-ажылының, бистиң алдарлыг Коммунист партиямыстың удуртук-газы-биле коммунизм тургузушкунуңга бүгү совет улустун чедип алган улук чедишкениниң түнелгиз-дир.

Космостун көргүш чок шилгээлиң алдыңгылары Төрөң чурттуң даалганы чедишкенин күөсеткен, төрөң черинге менди-чаагай ээп чедип келириң профессионал эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели изини-биле күөп тур.

(СЭТА).

„Восход-2“ деп корабльдиң экипажына

Павел Иванович Беляевке
Алексей Архипович Леоновка

Бистиң эргимдерин Павел Иванович болгаш Алексей Архипович! Уттудурбас бот шактарда совет аныктар силерге чүректин ханызындан байыр чедирип, силерниң маадырлыг чоруунарга чоругааралың, бодалыңа силерниң-биле кады чоруп турар.

База катап бистер, совет кижилер, бир дугаар болганымысты медресеп билири өөрүчү-дүр. Сестун алыс утказы-биле алырга, ам космоска боттарының холдары-биле, дөңдөп совет кижилерни бүгү делегей, база катап маадааның-биле өөрүп турар. Совет кижилерниң, бистиң уугу Ада-чуртустун кылың шылдар маадырлыг чорууна хемчээли тодарадыр арга-жаңа болгаш тодарадып-даа шыдавас-тыр.

Силерниң ужуушкунуң болза бистиң тургузушкунуң, Ленинниң медресеп дигит өөрелиниң чүге-даа

аштырбас күжүң чаа, тодарагай болгаш чайынналчак херечилеридир. Силерниң маадырлыг чоруунарга бистиң шуптувуска бодуруп турары сагыш-сөктиң хайныгыш кынының, өөрүшкунуң каңды-бир кезем ам силерге дамчыдыр чүдөн артык күөсүң-дир. Мынаарга силер черге келгеш, ол бүгү чүдө-лериң четтирден-да артыкка медресеп бодур силер.

Силерни маап тур бис. Акы-дүң-ма-су-биле, чүректин ханызындан байыр чедир дээр, аныктарга силерниң үлөгер-чигээң дээр Ленинниң комсомолдун өөрүп четтирерини чугаалаар дээр манал тур бис. Чедишкениң ужуушкуну, Төрөң черинге менди-чаагай ээп келир силер.

Силерниң дыңың кыскадамыс.

ВЛСМ ТН

„Восход-2“ черде кээп хонупкан, эртем шилгелелдериниң программасы бүрүн күөсеттинген СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫ

1965 чылдың март 19-та, Москваның-биле 12 шак 02 минута турда, корабльдиң командирини полковник ПАВЕЛ ИВАНОВИЧ БЕЛЯЕВ биле ийгиң ужуушкуну подполковник АЛЕКСЕЙ АРХИПОВИЧ ЛЕОНОВ олар составыг экипажтың башкарганы „Восход-2“ деп космиктиң корабль Пермь хоорайың районуна менди-чаагай кээп хонупкан.

Корабльди оок командирин полковник Беляев хол-биле башкарылганын системаның ажылавышаан хондурупкан.

Эштер Беляев биле Леоновтун кадыкшылы эки. Эртем шилгелелдериниң программасы бүрүн күөсеттинген.

Кижиниң космосту шилгээлиңге чаа үе-чаданы ажыдып турар. амыдыралды хандыра автономнуг системалыг тускай скафандра космонавты космос делегенине үндүрер талазы-биле ужуушкуну үезинде нарын эртем-техниктиң эксперимент чоруттунган.

„Восход-2“ деп космиктиң корабль-спутиниң ужуушкуну үезинде алдынган материалдар ажылдап кылдынып база анализтетинип турар.

БҮГҮ ДЕЛЕГЕЙ БАЙЫР ЧЕДИРИП, МАГАДААН КАЙГАМЧЫК БОЛУУШКУН

КИЖИ КОСМОС ДЕЛГЕМИНДЕ

Ак-көк өңүг шилер кеткен кийилер—космонавтар: Юрий Гагарин, Владимир Комаров, Павел Беляев болгон. Алексей Леоновту бо хуңерде космодромдун салып уюдуушкун кылдыр шилеринге бо-ла көрүп болуп турган. Олар дүйнөгө кадым олукта, «Восход-2» кораблынын кабинасында келүүнү үнүп турган. Ветеранарынын сүмөс көчүгү аяктыгы! Гагарин биле Комаров ол аразында боттарынын албан-күлөөдөрүн база күүсөтүп, Чер чогууну делегеминде кылдыр нарын артер шилелдеринге Беляевти болгон Леоновту эртемендер, инженерлер, конструкторлар болгон эмчилер-биле кадым белектер турганар.

— Чаа эртем сурулгасы анаа белектерден ангама, немеле белектерден космонавтардан негеп турган—деп, Күрүн комиссарынын даггазы журналистерге чугаалаан.— Павел Беляев биле Алексей Леоновтун шилелде ужуушкуну нарын эвези эвези чоруткан. Кораблынын кабинасында даштын кижинин уюнуунун элементтерин олар мык аймадал кылган. Космонавтынын космоске уюнуунун шилелде-шилелден деңиз чок апарынын байдалдарында болуп, ылым болгонда белектерден ол сурулгага тускай тааштырып каан самолеттерге чорудуп турган.

— Космодромга чедип келген

журналистерин аскерин кааны Беляев ылым-ла чугаакыр эвез кижиле болду. Ол бодунун эвез кижиле биле болгон оожум-таваары-биле харын Андриян Николаевне домейлежир. Ол аразында чугаа душ бооп Вологда дугайында болу бээр, Павел доразан-на омак-хөгүг апарды.

— Мен анаа төртүтүнгөн мен. Арга-ымык мага-лаа чер! Төртүтүнгөн чедеринге шагдан бээр-ле барбаамын харааландыдыр. Ында мези өнүктөрмөн аажок хей.

— Шүптүзү-ла ылым чугаакыр эвез ууус бе?

— Харын ылым боор. Арга иштинге эштинг аңал чоралы, шак-шагы-биле мытташпас чүе болгай. Ыркым.

— Космоска кандаймык?

— Бизбес мен. Анаа ам-даа барбаан.

Мен Павел Беляев-биле чугаалаа олурар арамда, мези эске аштырар Алексей Леоновту айтырар-биле дуй үлгөй берген. Ол чамдыкта шыаңтал-даа, чамдыкта баштаңтал-даа харымал олурган. Алексей баштаңталырынга кыяк. Ол Юрий Гагарин-биле шыаңтал бээр-ле өнүк. Чечен сүтү ол ийн космонавтар кайрылар кыякыл эгелер бээр, шы-аң-а бо-ла оларын чанымга чыгыл келер.

— Чоокта чаа СЭТА-га ууут

эвез чаага хавы чедип келген. Оон иштинге чуруп каан элээн каш чуруктар чоран. Автору — Кишинёвта Катя Павловская. Ол ады харам чурукту бодуну чугаа чуруктарын «космонавт аял-ларга» дамчыларын диялан болган. «Нептун» сатириктер жур-налында халажылга чок редактору болгон чурукчуу Алексей Леоновка ол чуруктарын дамчылып бердим.

— Бо дээрге бодун космос чурумал-дыр! Көрүнер даан, бо чуруктарга фантазия хей-дур — деп, чуруктарын өнүктүргө дамчытшаан, Алексей даадам. Катюшага чугаалап көрүнер, оон чуруктары биске көчүт солун бо-ду. Оларын мен уруум Викага көргүзүр мен, ол база чурук чуруп турар чүе.

— Салып уууушкун шөлгө хей чаалай раактын канчал тургузуп турган салып уууушкуну? Көдүр-түр механизми раактын салып ууушкуну керексе кырымга оожум, чымчак кылдыр салыпкан. Раактын корушкуну аны-боду чедир-теринде тургузуулаан кызым ден-таларын чымчак сатын сымдарла берген. Сөөктү, онза хынадаа салып ууушкуну команданын кежи-түнеринин кичээнгин негеттирер.

берлерин ол ленталар-биле дем-дептен каан.

Командыла бункеринче чоруп-туус.

— А салып ууушкун басыптар кнопокка кайлаа?

— Бо-ла болгай.

Беш көпөктөн бичин-ле ууут хемчээндик басыпты ууут эвез пульттады көрүп кадымсы. Ол басымыш карынты өнүгү болду.

— Ону басып болуп силер.

Кораблынын кабинасын барып көрүп бистерге, журналистерге көпшөүрүн. Лифтинге турупкан, көдүрүп ууушкун, оон бисти кол конструктор уткуп келди. «Космос квартиранты» бакмаан көрдүс. Ол ууут эвез болду.

— Бо утуу дамчытыр Алексей Леонов космоске үнөр бе?

— Ийе, ылым.

— Ужуушкуну мурунуун дүң-дүңдө хар дааны атыс чаган. Хову агага берген. Космос кораб-лынын тейини кырында, шөүлү-төштүн демир хереселдеринин кырында хэр бөрүчү—хат-шур-ганын артырып каан истери ол.

Павел Беляев болгон Алексей Леонов бодуус-биле дугушуп ал-ган-на чүе: оларын скафандар-ын өнүгү, чугаа гермошлем-ди «СРЭ» дээр уууктер чи-диг кымы. Скафандарын ылым өнүгү космонавтарын чыгышты хер-реден иштининде камгалат тур-ар деп, космос хевин тургускан-нарын бирээн тайыбыларды.

— Харым маалап космонавтар таваар чедип келген. Кораблынын командири Павел Беляев Күрүн комиссарынын даггазына долчу-зу-биле илеткен, оон ужуушкуну конструкторларын болгон эртемдеринин кускапана кирген. Юрий Гагарин, Владимир Комаров болгон Борис Егоров олар база-ла өнүктүргөн дүңдүз кускапана. «Ас-кежиктиг ужуушкуну» «Чедикшикниг ужууш-

Космодромдан репортаж

нар!» дээр күүзөшкүнөр дым-налар.

— Эргин эштер!—деп, Павел Беляев ында турганнарга чугаалап эгелээ. Шөлөң, бүүрөлдөп чорук оон кыска чугаазында ил-дең болду.—Төрөн чурттуу даал-газы күүсеттинге тур!—деп, «Восход-2» кораблынын команди-ри чугаазын доосту.

— Чуртгы шактын белектели эгелээ; кораблы салып ууушкуну чедир 30 минута арткан.

Белен бодурунун беш минутам чаралыкан.

— Мен—«Заря»-дыр мен—дээр кол конструкторунун уну дымна-дыр.—Бисте бүгү чүе эки-дир. Шүптүзү план бугаар. Силерин кадыкшымынгар кандаймык?

— Мен—«Алмаз»-дыр мен. Кадык-шымым туган эки—деп, Павел Беляев харылаан.—Салып ууушкуну белем бис.

Спорт комиссары Иван Бори-сенкоун секундометринин айтыр согунары эртеннин оон шакка чоошумал келген.

— Салып ууушкуну!

Күчүгү күше хаара туттурган ракета өрү, көдүрүп ууушкуну: Ра-кета космодром кырында эдир булуттар аразы-биле өрткөс, дээр-ге талыш чоруккан.

«Восход-2» Черин бодурун баш-тай долганарын эгелээ! Мындай медээ ууууу бугаа тарай бээр:

— Леонов космоске дашкар үнөм. Кол сурула күүсеттинге!

К. Э. Циолковскийнин мында дээр сөстери сагыш кыр кел-ди: «Чүңү-биле-даа кызыгар-латтынмаан болгон доландыр та-нымы чүеулер чок ол түвү чок делемге көрүңчү. Бут адаанда чер чок, черин дээр-даа чок.»

Совет кижиле кораблынын каби-насында бир дугаарында үнөм, космоска баштайгы басымын кылган!

Байкоур космодром.

А. РОМАНОВ, СЭТА-нын тускай корр.

Бедик алдар

Чуртун хуңу халас эртпес, Эрес чорун киикип тур. Шир түрлүг «Восход» мунган Шудургулар укуп уууу.

Бедик алдар наттыштырды. Чоңум күмү—хал ышак, Ажым тиңлэр чапан тыпкан. Совет чоңум «Восход» ышак, Алдар бедик чаалап алган.

Алдын-оол ДАРЖАА.

Эң бедик көргүзү

АК-ДОВРАК. Тыаа даг-дугу комбинатын бедик сорттутууу болбаа-радынын ици продук-ция бугурун ууушкуну элээн көү-дөткөн. Марттын бири чартында сорттут даг дугу бугурун ууушкуну 136 хуу—күүсеткен.

Он беш хонуктун түнелинин та-лазы-биле бири черин Михаил Смирновка ууушкуну элээн элээн. Эрткен бо уени дугузуу элээн пландан ажир 8 муу 840 рубль-дин нини продукциязын берген.

Кажан «Восход-2» деп кораблы

кайгамчык маалыр ужуушкуну-космо-навтар эштер Беляев биле Леонов олар башкаргаш, октаргай деле-минге ужуушкуну турда, эш Смирнов-тун элээн рекорду, эш бедик көр-гүзүтү чедип алган: элээн даалга-зы 194 хууа күүсеттинге. 660 рубль түнгө сорттут даг-дугу бээр планын турган, ону 1067 рубльге бугурун ууушкуну.

Эки түнелерин эштер Джафев биле Неклюдованын элээндер ба-за көргүскөнөр.

База-ла бистий

Кайгамчыктыг мезини—«Вос-ход-2» деп космиктиг кораблы са-лып ууушкуну бистий ууушкуну сургууларын өөрү-биле уруктар доорулаан сөөкүлө, объектиге че-дип тура, дымнадым. Космоска ба-за катат бистий ууут Төрөн чурту-вустун алдарыг маалырлар Павел Иванович Беляев биле оон эки Алексей Архипович Леонов оларын ужуушкуну турарын чоргаарал-биле дымнадым аргажок-тур.

Бодурун кады өөренип, чурттан

турар өөрү сургуу өөрүмүн муру-нуула бистий совет маалыр космо-навтар ужуушкуну полковник эш Беляев биле полковник эш Леоновка ынак Төрөн чуртууу төөгүлү даалгазы алдары-биле күүсеткен, менди-чаагай эл чынык келерин күзеп тур мен. Келер уени эмчилер бистер совет маалыр-ларга бугу талазын кадыкшымын күзеп тур бис.

Е. КОШКАР-ООЛ, медучилищеде комисс.

Мээн күзелим

Кижинин сагыш-сеткилин чайгаар-ла дайындай келер кайгамчык солун мезини бистий Төрөн чурту-вустун наймысыла.—Москвадан 1965 чылдын март 18-те буруула баштыг Саян сынын аякыдыр ра-дио дамчылып келген.

Бистин уеис шынап-ла кайгам-чыктыг солун уе-дир. Совет эртем, техника, ужуушкуну-космонавтар чав,

солун аякыдышкынын кылбы-шаан, бодурун Төрөн чурттуу ал-даржылап турарлар. Космос де-геминерин шинчидээр талазы-биле тайбын чарышка бистий чуртууу мурун турарына совет кижилер чоргааралын турар.

Л. ОРТУН, Каз-Хемде «Бурунгар» колхозтун сакманчиги.

СКАФАНДР ХЕПТИГ КИЖИ КОСМОСЧЕ ҮНГЕН

Март 18-те бүгү делегейин кижиле кайгамчык уулу болушкуну херечин болгонар. Ол хуң Москва-нын шагы-биле 11 шак 30 минута турда, «Восход-2» деп космиктиг кораблы ужуушкуну үнелген кижиле космос делегеминче кораблынд бир-ле дугаарында үнелген. Бо маалырды чорукту кылган кижиле болза совет ужуушкуну-космонавт Алексей Архипович Леонов болган. Ол тускай скафандр хептиг, космос-ка бир-ле дугаар «кылаштыган».

Амгы болгон келер уеде космик-тиг шинчидешилерин чорударын-га төрүн улу ужуушкуну болуп турар ол скафандарын дугайында мезинде эртемдеринин кандайдыр В. И. Кричанин чүтүу моон ааламда парадывис.

Мунгаз кабина иштинде космос-тун делегемин кижинин үнүп болуп халдыр турар космиктиг ол скафандр болза, Октаргайлың ча-жыттары кижиле төрөгөтөлүш бил-дип алмырга канчал-даа аажок уулу перспективаны берип турар.

Космонавтын скафандры — ы-зы-буру материалдан кылган хей саным хектерден болгон белдирлерден, тургустун нарын инженер тургузуу болуп. Скафандры-нын резинадан, металлдан, пластектиктен материалдан болгон пластмассадан кылган. Ол — ына-бээр хайгаара кылган илалын-торлук металл шлем бөртен, би-рү сорулгаларын күсөлдөп чоруп элээн каш кээт герметиктиг кистом-ден болгон тускай конструиранын илалын тургустунга. Скафандры космонавтын тылар агарын болгон мага-ботту долганар агаар дамчы-дар шлангтарын тудуштурган. Язы-буру ужуушкуну кылган нарын скафандарын даштыла кыл-ган. Харылаз болгон эске-даа чугу-ла чүдүлдерин ботандарында херектик элээн чектинин ында ба-за кылган.

Скафандр дээр, кижинин мага-бодууну хемчээндик чедир бичил-леткен герметиктиг кабина болуп-деп тайылыр бээр черле алаа. Ол кабинада ажыктыг чүтүу болза, ону келип алган кижинин шинчидешилерин, кол-биле кылдыр аякыдыр хостуу-биле кылдыр бо-лу.

Моон мурундагы ужуушкуну-нар үнелде келип турган ска-фандар кораблыгө кандай бир үр-

линишкы, азы озал-ондак болу берсе космонавка немеле дуза чедире-ринге херектик деп болуп турган болгай. Ботандарын шлем бөрте-рин келип алган космонавтарын дык хей кижилер телезорларын экиранарында, кинодан болгон ол-торчурлардан көргөн болгай. Ол космонавтар кабинаны агарын тынмы, ченин чип, сутун ийип тур-арын көргүдөмөс чоп. Кабинанын иштинде атмосферанын басымын-ын, агарын составы болгон эске-даа чугула чүдүлдер бистий чурттан оор бажынырымыста, тодаргай-лаарга чер кырында байдалдан м-гал чок. Ычынган космонавтар эң таарымчалыг байдалга аякыдал турган.

Скафандры кижинин мага-боду-нуу хемчээндик тааштыр аныг кабина кылп каарга космонавтар-га «бажы» байдалын тургузууу берделер бээр. Скафандарын кав-тарын алааган Черин атмосфе-разында дең бажышынын тургузуу шылаасы бис. Ылым болгонда ска-фандр бут бөмбү шыкша уруде бээр болгон кижиле оон сыр да алар, хол, бут ээлбестер бээр. Ону бодуураб төлөдө бажышынын эвезедир апар. Бажышынын кайы кире эвезедир? Мааңа ха-рылаары берге эвез: бажышынын болгон кислородтун хемчээндик кижинин казымына хара чедирсе хемчээндик чедир эвезедир. Кижини мага-бодун долганар чоруп агарын бажышынын, азы эскер чугаалаарга скафандарын алаага бажышынын 0,4 атмосферадан эвези эвез болуп ужуушкуну деп чүеи шинчиде көргүскөн. Урудуче скафандар аякыдыр таарымча чок байдалын тургуза берген.

Мынап кээр орта физиологтар эске бир идеяны тыпкан. Ол чүд-лизе кижинин агар чок делемге кирерин мурун чарындама ма-га-боттун организмдин азотту ууу-шкуну каалтары болуп. Ур уеде (бир шак ажыг уеде) аргы кислородту тынгал туруптар болза, мага-бот-тун клеткаларын азот чугула-нуу уе бээр. Азот чок чүе бол-дула бажышынын кандай-даа чиг-зини чокка. эвезедир болуп. Ша-ла ылымды арга-биле скафандар кижинин чогуууу аякыдыр арга-лы хандарган.

Ычынган скафандр иштинде ко-

монавты аргы кислород-биле ууу-шкуну чок халдыр ужуушкуну. Ийнаа космонавтын мага-боду ба-за «тылар» деп чүеи утпаа чогуу. Бир шак иштинде кижинин орга-низм организмдин аякыдал каап-каны: 90-дан 300 килокалория чед-ир чыгыны. Лашкаар ууушкуну. Ычынган болза хормок: мага-бот-тун температурасы ийип хип туруп бээр. Ону бодуураб дээр ска-фандарда вентилинг системасын тур-гускан, ол система мага-ботче чо-гууу хемчээндик агарын кирип, организмдин артык изин болгон шыкты (деңи) дашкар ууушкуну кылып турар.

Космоска чоран кижинин мага-боду хуң херелеринде эки эр-тир ийип бербизин, азы Черин хе-лестинге барган, доңул халбазын дээр скафандарын даштыла күү-лүт чыгып изоляциязын каатта-рып кылган, ол шыкша скафандар-нын даштын кылган ол кылган: чы-лыг херелери оон өдүп шылаасы. Скафандарын кавтарын дамчы-тыр чыгып өтөс-даа, үнөс-даа. Мага-боттун температурасы вентили-нг системасы таарымчалыг чо-руур.

Регенерация хевирин деп адап турары эске хевирин скафандар-нын тургузуу дык нарын болуп турар. Ол скафандарда агарын болгон кислородту куралырып тургускан. Агаар болгон кислоро-ду куралырып эвезедир берген бо-луу регенерация тургузуу (оон ска-фандарын даштыла кылган) таарымчалыг аякыдал кылган, ска-фандар катан кириптер. Тынып каапкан агаардан ургелесий газы ты болгон шыкты ууушкуну каалтар, кислородтун хемчээндик чедир кыл-чак, газын чогууу температурасына чедир соолар.

Скафандарын бо хевир болза космос делегемин ур уеде аякы-лаарына болгон ай болгон эске-даа планеталарын кырымга дужуп аякыдырына таарымчалыг болуп турар.

Совет эмчилерин болгон инже-нерлерин тургусканы Ала-чурттуу скафандр тулушкуну — эртемнин болгон уушкунууу база бир азым адыры болуп турар. Кижиле төрөгө-төлүш космосу шинчидешилер аякыдыр бээр нарын аякыдырларын шинчидешилерге чаа скафандар ууушкуну чедирер.

АП агентиле демделеп турар. Про-грамма бугаар америк кораблы Черин уш улаа долганар ужуушкуну чүе-дир.

Совет космонавтарын боттарыныг байдалы эки болгон аякыдыр шинчи-ледик программанын бугаар чоруп-дуп турарын агентиле демделет.

БОНН. (СЭТА). Бохумс обсерва-ториянын космос шинчидешилер та-лазы-биле иститута (ГФР) «Вос-ход-2» деп чаа совет космос кораб-лы-спутниктиг радио мезини Москва-зын-биле 10 шак 10 минута турда-ла алган.

ЛОНДОН. (СЭТА). «Бегү эртен Россия иштинде ийн космонавтарын «Восход-2» деп космос кораблы-н битаже ууушкуну. Оларын байдалы эки болгон аякыдыр шинчидешилер программанын бугаар чорудуп тур-арын баштайгы дымнадыларда чугаалап турар» деп, Рейтер агентиле «чаник» эге-биле дымнайткан.

«Орустар, боттарынын чаа космос кораблынын салып ууушкуну, космос чарыжына Каттышкан Штаттарын база катан ашак» деп агентиле демделеп турар. АКШ бодурун иш-тинде ийн космонавтарын баштайгы космос кораблы чугаа даразында недеяла салып ууушкуну болуп турар дээрин агентиле айткан.

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниг ра-диостанциялары «Восход-2» кораб-лы космоске үнелкенин дугайында Москвадан келген өөрүшкуну мезини дымнадыр дээр, боттары-нын дымнадызын арада соксат-кан. Космонавтар Павел Беляев биле Алексей Леонов башкарган совет кораблы-спутниктиг салып ууушкуну дугайында тодаргай дымнадым «чаник» деп демдек-биле тараткан.

СЭТА-нын корреспондентин-биле беселдизиле Берлиндин астрономи-я физика обсерваториянын директору Дидрих Ваттенвертин мезиндеги болза: Чаа чедикшилер-биле хол-баштыр совет кижилерге чуректин халызында байр чедирип тур мен! «Восход-2» деп кораблы-спутниктиг ужуушкуну космос делегемин кижини чаалап алмырын орунуга чаа уулу бажым болгон турарын чигини чок.

МОСКВА. (СЭТА). Делегейе эң баштай кижиле спутник кораблынын кабинасында космос делегеминге үн-ген. Даштык информис агентиле-де бо чаа чүтүу «чаник» деп эге-биле Москвадан чер бөмбүрүнн бугу булунырында дамчылып берген. «Москва»-биле 11 шак 30 минута турда Леонов космос кораблынын ка-бинасында үнелген СЭТА дымна-кан» деп Франс Пресс агентиле дамчыткан.

Москвадан дамчыткан бодурун

А. Леоновтун кораблында үнгенин телевизорнун миллион-миллион көрүкчүлери көргөн

Космиктиг кораблы ужуу чоруп олтурган. Оон анаа лок хевирди шөлүз тургузушкуну шинчиде, ска-фандыг кижиле үнүп келген. Ол кабинада бир шенкетелчек чүеуен туттунуп алаш, кораблыг чынык-чынык кырымга минута кире олар-ган. Кайы-бар чүеи хынал, азы комонда ажал олурары ол ышкы. Оон кораблында оожум өдиргөш, космоске үнүп чорупкан, октаргай-шкуну дугу чок океанга чааскан ортун калды, күш ышкы ужуушкуну чоруп турган. Ойлап чүеде даг бар талазында эргиле, бодуушкуну тур-булар. Оон бо-ла ужуушкуну Оон сомонд кийил-ла мартта уулу тыркы хевирле Чер бөмбүрээз ужуушкуну эрткен.

Ол база фантастиктиг романдан алында чугаа эвез, март 18-те ко-смоска херек кырында болгон бо-лушкуну-дур. «Восход-2» деп кос-миктиг кораблы ужуушкуну турда совет болгон даштык миллион-миллион телевизор көрүкчүлери ол бугуу көргөн.

Борттан үнөш, космиктиг белем-че делегейде бир-ле дугаарында кирген Алексей Архипович Леонов-тун дугууу эркенде тоду кызылган. Кижини организмине чамчыккан чүеи ол бодуну мага-боду-биле биле чоруп турган. Космонавт чамчыкта шөлү ирай берген, аякы-чере аста берген чүе ышак, ко-ла зүйлөй барылар. Оон база катан

көстүп келеш, холун менделээн хевирле көрдүрүлгөн.

Ол кайгамчык чүдүл көрүкчүлөр тынжым көрүп турганар.— Би-чини уе эртенде, Алексей Архипо-вич кораблы-биле оон тудуштуруп турган өрткөс дүңдүз, космикте бажыкы кире берген.

Эркенде оон арин хууушкуну доган, оожум.

Теледидеи-биле болуп турда СССР-ниг төп теледидеи-биле студиядагы космонав Павел По-пович келген. Көстүп көрбөз эксе-риментин ужуушкуну хандыр башырга оон кыска тайылыр эки дуулаан.

Н. ПОТЕРЯКОВ, СЭТА-нын корреспондентиз.

Совет космонавтын кораблында элээн каш метр аякылы берген, космонавтынын аякырында ба-за бир чаа чүдүл аякылы хере-чине турар.

1965 чылдын март 18-тин хуңу, совет кижилерин чоргааралы, у-тунуураб алдарыг хуңунун бир-ээзи бооп артын калыр.

Р. КИНИКЧИЙ, Физика-математика эртемдеринин кандайдыр.

Э К И И, К О С М О С

Ужуушкуну-космонавтар Павел Бе-ляев болгон Алексей Леонов болгон космиктиг ужуушкуну кос-моску шинчидеги алмырын херези-де чаа, чугула бурунгар бажым бо-луру чугаажок.

Делегейе ич-не баштай кижиле, космиктиг кораблында космос деле-геминге дүшкөн. Ылым эртем шинчи-ледеринин аргаларын дугайында космонавтынын үндөлектиги, шылааргай эртемден К. Э. Циол-ковский база бижип турган, Дең-

ишле чок бо дидим чорукту херек кырында ботандарда уулу берге-бирин аякы эрттер. Чүе дээр, ол уеде космонавт хуңуну ууушкуну кы-калыг база корушкуну херел-ден иштининде кычылга болуп болгон микро-метеорола таваар-жип болуп. Микрометеоролге төл-бүрүз эч бичин-лаа бол, кончат дүргөн дүргөнгин болуп, мичаңаш ылым таваарыларын айма-лым өөрөңгө көрсө аргажок тур-ган.

Совет космонавтын кораблында элээн каш метр аякылы берген, космонавтынын аякырында ба-за бир чаа чүдүл аякылы хере-чине турар.

1965 чылдын март 18-тин хуңу, совет кижилерин чоргааралы, у-тунуураб алдарыг хуңунун бир-ээзи бооп артын калыр.

Р. КИНИКЧИЙ, Физика-математика эртемдеринин кандайдыр.

Тыва АССР-ниң Көдээ ажал-агы продукттарынын бүдүрүлгө болгон белектер министрствозун Тыва АССР-ниң Көдээ ажал-агы министрствозу кылдыр эде тургузар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун ЧАРЛЫ

«Автономнуг республикаларын көдээ ажал-агы продукттарынын бүдүрүлгө болгон белектер министрстволарын автономнуг республикаларын көдээ ажал-агы министрстволары кылдыр эде тургузар дугайында» РСФСР-ниң Дээди Советинин Президиумунун 1965 чылдын март 5-те Чарымын бугаар Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун доктадыры болза:

Тыва АССР-ниң Көдээ ажал-агы продукттарынын бүдүрүлгө болгон белектер министрствозун Тыва АССР-ниң Көдээ ажал-агы министрствозу кылдыр эде тургузар.

Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун секретары К. ДИГА.

Кызыл хоорай, 1965 чылдын март 17.

ТЫВА АССР-НИҢ ХӨЙ-НИИТИНИҢ КОРУМ-ЧУРУМ КАМГАЛАЛЫҢЫН МИНИСТРИНГЕ ЭШ С. С. ЧАНАРНЫ ТОМУЙЛАА ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИНГ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун доктадыры болза: Тыва АССР-ниң хөй-ниитинин корум-чурум камгалалынын министрине эш Соон Соглаевич Чанарны томуулаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун секретары К. ДИГА.

Кызыл хоорай, 1965 чылдын март 17.

ТЫВА АССР-НИҢ ХӨЙ-НИИТИНИҢ КОРУМ-ЧУРУМ КАМГАЛАЛЫҢЫН МИНИСТРИ ХҮЛЭЭЛГЕЗИНДЕ ЭШ О. Т. АЛДЫН-ООЛУ ХОСТААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИНГ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун доктадыры болза: Кадымын байдалын барымдаа-лаа, эш Оюн Таловичин Алдын-оолду Тыва АССР-ниң хөй-ниитинин корум-чурум камгалалынын министрине хууулаа хостаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунун секретары К. ДИГА.

Кызыл хоорай, 1965 чылдын март 17.

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕЦЕНЖИЦЕР!

ЧЕР-ЧЕР

СОВЕТТЕРИНИҢ

Советтер ажылдакчыларына сүме

БИРГИ СЕССИЯЛАРЫН ЭРТТИРЕРИ

РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОЛХОЗТАРЫНА, СОВХОЗТАРЫНА 1965 ЧЫЛДЫҢ ЯНВАРЬ — ФЕВРАЛЬДА ИНЕК БУРУЗУНГЕ ОНААШТЫР СУТ СААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СОЦИАЛИСТИК ЧАРЫШКА ЭКИ КӨРҮГҮЗҮГҮЛҮГ БОЛГАН СААНЧЫЛАРЫН МООН АДААНГА КӨРҮЗҮЗҮРГЕ:

Саанчыларның фамилиялары	Ажыл-агылар	Инек бурузунде саатка сүт. (кг.-биле)
О. Шартак	«Сүт-Хөл»	627,5
А. Донгак	«Элегес»	492,0
З. Кыргыс	«Элегес»	484,0
М. Адым-кыс	СЭКП XXII съездин аттыг	465,0
М. Аскырова	«Элегес»	461,0
Г. Хайдыбай	«Кызыл тараачын»	426,0
О. Алай-мак	«Көк-Тей»	418,0
Е. Серет-оол	«Кызыл тараачын»	416,0
З. Крайченко	«Мехтегел»	406,0
З. Карташова	«Мехтегел»	403,0
Н. Алай	«Болшевик» (Чөөн-Хемчик)	387,1
С. Чылабак	СЭКП XXII съездин аттыг	374,2
Т. Кавай-оол	«Көк-Тей»	370,0
Д. Хордуу	«Болшевик» (Чөөн-Хемчик)	369,5
Т. Ондар	«Көк-Тей»	365,0
М. Сабельникова	«Мехтегел»	365,0
Х. Шондайты	«Сүт-Хөл»	355,5
Т. Өрге	«Кызыл тараачын»	330,0
Е. Бурикова	Дуржугла станицызы	326,0
С. Саа	«Барлык»	321,3
А. Болашевца	«Кызыл тараачын»	321,0
Г. Ховалыг	«Кызыл тараачын»	321,0
О. Чечек	Дуржугла станицызы	321,0
Л. Попова	«УТКА 25 чылы»	316,0
М. Серенмаа	Ленин аттыг (Чөөн-Хемчик)	313,4
Г. Ложкина	Ленин аттыг (Каз-Хем)	312,0
В. Валкова	Ленин аттыг (Каз-Хем)	302,0
П. Натпиг-оол	«Күш-ажылдын хостуу»	302,0
К. Долгар	«Барлык»	286,0
Е. Селен	«Өкө»	278,0
А. Узыйген	«Кызыл тараачын»	272,0
Е. Иванова	«Коммунистче орук» (Каз-Хем)	270,0
А. Ондар	«Тилеке» (совхоз)	270,0
Н. Иргит	«Кызыл тараачын»	266,0
К. Борисова	Ленин аттыг (Каз-Хем)	265,0
П. Зайцева	«Кызыл тараачын»	265,0
О. Норжумаа	«Тилеке» (совхоз)	265,0
М. Рязанова	Ленин аттыг (Каз-Хем)	260,0
А. Намытай	«Күш-ажылдын хостуу»	257,0
Т. Пензина	Ленин аттыг (Каз-Хем)	254,0
З. Саа	«Болшевик» (Барыш-Хемчик)	253,0
В. Ондар	Ленин аттыг (Чөөн-Хемчик)	251,0
К. Куралым	«УТКА 25 чылы»	244,0
К. Доспиг-оол	«Кызыл тараачын»	241,0
Б. Эрик-Кара	«Өкө»	241,0
С. Кок-кыс	«Күш-ажылдын хостуу»	241,0
К. Арпикова	«Тилеке» (Каз-Хем)	235,0
В. Дзелзаниа	«Кызыл тараачын»	234,0

Хүүледе хайныккан ажыл

Арга-экимерде ыяш белеткечтериниң бадыларын, хирөөлдериниң шилеэни, оон чогуунда тракторларын, автомашиналарын диниңде хунун-не үзүткөч. Ол болза «УТКА 25 чылы» совхозтун Хүүледе ыяш белеткечтериниң хунун-не үзүткөч. Хунун-не оон кубометр тутуг материалдын болгаш оттулар ыяшты совхоз оортан ал турар.

П. Чалдак-оолга удурткан тутуг болгаш оттулар ыяш белеткечтер бригада эртен үш айларда тузуга хергелээр 2000, оттулар 1510 кубометр ыяшты белеткечтер, Белеткечтериниң тутуг ыяшты шупту машина оорунда үндүр сөөртүнген. Оон ден келип тутуг шилдеринде четкен. Ажылчылар дөрт трактор, 4 машин-де ыяш сөөртүп турар.

Трактористтер Т. Сүрүм, М. Самбуу хунде чээрби кубометр ыяшты сөөртүп турган, 24 кубометрин сөөртүп турар. Бизикчилер Т. Дайым, Л. Ношкар-оол, К. Кестек болгаш оон-да өскөлөр тус-тус онаашкан ажыл-ын нормаларын ажы күүседип келген. Ыяш белеткечтериниң талазы-биле бригада ам-да чедимкинин болуу дээш ажылдап турар.

Д. МОНГУШ.

Советтериниң сессиялары дээр, чер-чер Советтериниң ажыл-ын кол организмдер хевир, калбак ажылчы чонун күүрүни эргелеп башкарынын шкөөлү дээр билдингир болгай. Совет бурузунуң сессияларын организм-техника-даа, идея-политика-даа талазы-биле бидик деңгеле эрттирери — чер-чер-де партия, совет органнынын эң чутула сорулгазы.

Практиканың көргүзүп турары болза районга болгаш Кызыл хоорай Советтериниң бирги сессияларын согулалар эртен соонда 10—15 хонуктан, а районга чыгырткан хоорайлар, көдө болгаш суур Советтериниң сессияларын бир недела хуусаан орай эвесе эрттирери аки эптиг болуп турар. Устун-де айттыгын хуусаалар болза бирги сессияларын организм-техника-тиг бүгү белеткечтин аки чорудуп, оларга чуталаажыр айтырыгларын баш бурунгаар, бүгү тала-биле ыяш кылдыр белеткээр, ылангыя ол сессияларга бадылаар кадрларын шын шилип, хуваап таарыштырып алып арганын күүсөөмнүн, партия организмизацияларын ажылдакчыларына баар.

Маңаа холбаштыр моюн мурунда биске чамдык черлерге, ылангыя көдө Советтерге санап турганын ышкыш, бирги сессиялар дээр чүү боор, анаа организмизация сессиялар боор чүве болза, ыяш олардын дүрген «чинги-биле» эртер калтыр-дыр — дээр болдалар шын эвес.

Бирги сессияларын дүрген эртер калтыр-дыр деп саналарын чамдык райсоветтериниң ажылдакчылары чокта чаа безин көдүрүп турган. Ындыг жымдык саналарын республиканын устук органнын чогуу айтуу эткен болгай.

Сессиянын ажыл-ын эргелээр. Сессиянын эрттирери баш бурунгаар планнап алып. Ол планга сессиянын калжы, каа, каш шакта чамдыкларын, оон кым ажылдарын, сессиянын даргазына, секретарына кимдерин (оолары депутаттарын иштинден оларын согулалар оорутуу, оон дугаарларын айтып тургаш) согулутуу айттыр. Оон ийги болуунга чуталаажыр айтырыгларын болгаш ол айтырыгларын талазы-биле илеткечтерин, сессиянын эрттирериниң чурумун (регламентин) планнап, а чүшкү болуунга — депутаттарын, чалаткан активтерин чурттаар, чеменир черлерин, культура талазы-биле хандырылганын планнаар болгаш оларын организмизация хары-лаар кижилерин айттыр. Оон-биле

кады сессиянын хамык материалдарын бижип тургузар харысалгалыг ажылдакчыларын база планнап турар ужурау.

Бисте чаңчыл апарган чурумну бузуур, Советтин бирги сессиянын депутаттарын эң-не агазы ажыдар ужурау. Ага депутат сессиянын ажылдарын мурунда, болуунда кыска эге сөзүн чуталааш, Советтин бирги сессиянын ажылдарын деп чарлаар болгаш оон улаштыр сессиянын ажыл-ын эргелеп эрттирер дара биле секретарын согулутуу база удурутур чурдар. Сессиянын даргазы биле секретарын согулутуу соонда, хун айтырын хулаап алып болгаш иштиги чурумну бадылап алып.

Оон улаштыр Советтин мандат комиссиянын согуу дугайында айттырыгын шилтирээр. Ол комиссия ук Советке согулда талазы-биле согулда комиссиянын кинирген документтеринге үндөйлөшкө, согулутуу депутаттарын бүрүн эргелер бирден бирээ чокка хынап көөр. Мандат комиссиянын ажылдап турар үдө сессиянын ажыл-ын чок-ла болза чапсарлаар, а чок-ла болза бир эвес акаа организмизация айттырыглардан өскө, ажыл-агыйнын азы культуру тургузушунун айттырын чуталаажыр-биле кинирген болза, ол айттырыг чуталаажыр болуп. Ол ышкы бирги сессияларга согулутууларын чыгыларын чуталаажыр болза, улам-на таарымчалыг болуп.

Мандат комиссиянын согулутуу депутаттарын бүрүн эргелерин хынап көргөш, сессиянын хун айтырымында кирген өскө айттырыгларын талазы-биле сессиядан шилтир хулаап алырын мурунда, Советке бадылаар-биле болуун саналарын кинир. Мандат комиссиянын илеткечтин талазы-биле сессия тускай шилтиренин хулаап алып.

Совет болуун мандат комиссиянын келер согулда чедир хуусаалыг дугузунда согулутуу. Ындыг болганда мандат комиссиянын депутаттарын сессияга болгаш өскө айттырыгларын ук Советтин сессияларын илеткеч, унуп чоруткан депутаттарын оорунга согулутуу депутаттарын бүрүн эргелерин хынап, ол дугайында боттарынын саналарын сессияларга кинир турар хулаап алып.

Советтериниң күүсөөчү комитеттерин согулутуу. Күүсөөчү комитеттериниң согулутуу — бирги сессияларын эң харысалгалыг айттырыг-

дарынын бирээзи. Коммунисттик партия, СЭКП-нин Программаны ажыл-агый болгаш культуру тургузушунун удурутутуу Советтериниң ролун биддери негеп турар. Бо соругага дүштүр чер-чер Советтериниң күүсөөчү органнын улам-на ышкылаары, анаа ажыл-ишчи, чонга алдарлыг, совет органнынын удурутутуу деп бидик атка бузулут төлөттиг кижилерин согулутуу турар.

Моон ужурунда күүсөөчү комитеттериниң согулутуу, өзү барым-далаап «бадылаар-дыр» дээр чаңчылда окта буруу деп көөр болгаш кандидатура буруу депутаттар чыгылап, бүгү тала-биле чуталаажыр көөрү эргежок чутула. Бир эвес оларын иштинден кайы-бир кижиге күүсөөчү комитеттин составында турар талеп чок деп тодараттыгын болза, оон өскө таарымчалыг кандидатура-биле согулутууга чедир чуталаажыр черек. Өскө-биле чуталаажыр күүсөөчү, ылангыя оон даргазын, орадакчыларын, секретарын согулутуу, шөлөөлү шүтүмчүлөдү кызыгаарал чокка калбарткан турар ужурау.

Күүсөөчү комитеттин сан составын ук Совет богу шилтирээр. Бистиге республиканың Советтериниң практикасында районга болгаш Кызыл хоорай Советиниң күүсөөчү комитетин 9—11 кижиге составтып кылдыр согулутуу турар. Оон иштинде даргазы, даргазынын орадакчыларын (азы орадакчылар), секретары болгаш 6—8 кижиге составтып согулутуу турар. Районга чыгырткан хоорай, көдө болгаш суур Советтериниң күүсөөчү комитетин составында бир онзагай чүве чүт дээр, ол күүсөөчү комитеттин даргаларын орадакчылар шилтирээр, хей-нигити шүтүмчү-биле ажылдап турар. Ыччала-даа Советтин депутаттын ыныг албан-дужаала депутаттар бүгү чонун өмүрүнүн удуз илеткеч-биле сонгаан чүве болганда, ажал-херектин талазы-биле ук орадакчынын харысалгалыг болуунга калжы-даа чингелде-кедирлер туруп болбас дээрин анаа-да билдингир.

Күүсөөчү анаа даяз-биле согулутуу черле болбас. Күүсөөчү комитеттин, даргазынын орадакчынын, секретарын шилтирерге анылап айт-

тыр, а кезигунерин даяз бузуур согулутуу. Оон-биле кады, моюн мурунда чамдык Советтерге согулутуу турганын ышкыш, күүсөөчү комитеттин, даргазынын орадакчынын, секретарын күүсөөчү комитеттин кылдыр холуй кинир бижиб болбас.

Доктаамал комиссияларын тургузары. Чер-чер Советтериниң доктаамал комиссиялары болза Советтериниң органнын болуп. Олар ажыл-агый, культуру тургузушунун удурутутуу база чонун оорутууга организмизация ажал чорудуп, массалар-биле хун буруун харысалгалыг турдара. Советтерге болгаш оларын күүсөөчү органнын эң-не илеткейлиг дузун чедир хулаап алып. Оон ужурунда доктаамал комиссияларын тургузарынче болгаш оларын составын шын шилип, хуваап тургузарынче эң-не улау кичээлгенин салыры чутула.

Калжы-калдыг доктаамал комиссияларын каш-каш кижиге составтып тургузар дугайында айттырыгын Советтин депутаттарын санын барымдалап база чер-черини онзагай байдалыга таарыштыр Совет богу шилтирээр. Тыва АССР-ниң чер-чер Советтеринде 6—7 доктаамал комиссияларын тургузуу турар. Олардан эң-не чаңчыгын негептээр комиссиялар болза: көдө ажыл-агыйнын; салжы биле сая-хөөнүн; улау өөредилгези биле культуранын; калжы камгаланы биле социал хандырылганын; тулут биле чаагай-жылдыгын, социалисттик хоюлу болгаш корум-чурум камгалалыгын доктаамал комиссияларын, оон ыяш, улаштыр черлерин Советтерге үлөтүр, транспорт болгаш харылаанын доктаамал комиссияларын болуп турар. Ам база-ла ол комиссияларын тургузарын сүмөлээр апар.

Ам эрткилээр бирги сессиялардан Советтериниң доктаамал комиссияларын составын шын шилип, ыяш-буруу доктаамал комиссияларга депутаттарын ажыл-ын аайын, эртем-билини барымдалап чөп хуваарынче онза кичээлгенин салыры чутула. Чижээ, көдө ажыл-агыйнын ажылдакчыларын көдө ажыл-агыйнын комиссиясына, чырдыкчынын биле культуру ажылдакчыларын — ол талазы-биле доктаамал комиссияга, эми болгаш өскө мергежилдин ажылдакчыларын база-ла ол шүтүмчү доктаамал комиссияга хандырылганын согулутуу дээр дөш ышкыш принциптин оон өскө комиссияларга хандырылганын барымдалап согулутуу практика сүмөлээр турар. Ылангыя доктаамал комиссияларын даргаларына эң-не илеткейлиг, инициативтиг болгаш

дайынчы эштерин шилип согулутуу удуз практиктиг ужураалыг болуп.

Доктаамал комиссиялар Советтериниң органнын, согулутуу Советтериниң мурунга шутт харысалгалыг болгаш өтөтүг болганын ужурунда, оларын составына чүтө депутаттарын согулутуу. Бистиге республиканың чамдык чер-чер Советтерини доктаамал комиссияларын составына депутат эвес активтериниң база согулутуу турган таварылгалар турган. Ол практика база шын. 1964 чылда бистиге республиканың Советтериниң статистиктиг өтөдү анализтеп көргөш, чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларын активти эвесе кириштирер турар деп, РСФСР-ниң Лэди Советинин Президиуму демделген. Чер-чер Советтериниң ажылдакчыларын моюн чогуу түнөөдери кылдыр черек.

Районга болгаш Кызыл хоорай Советтериниң бирги сессияларынга хамарышкан бир айттырыгын талазы-биле каш сөзү база чуталаажыр черек. Адаттыгын Советтер боттарынын ам болуп сессияларына боттарынын калдыктарын эргелекчтериниң база бадылаар. Бо айттырыг өскө айттырылган база-ла биче эвес ужура-дузалыг. Бо айттырыгын база-ла баш бурунгаар ыяш болжамдыг эң белеткээр, улуур кадрларын шын шилип, ол албан черлерин бичиге, эки ажыл-ишчи кадрлар-биле хандыры дөш өскө-даа чутула айттырылганын баш бурунгаар шилтирээр. Бо айттырыгын шилтирээр тула, кайы-бир калдыктин эргелекчти эми оон эргелекчти кылдыр бадылап турар кижиге шүтүмчүлөдү санал-оол берип, чагыт, сүме кылдыр арганы депутаттарга, активке берген турары эргежок чутула. Ол чорук төлөдүчү органнын мурунга албан дужаалдыг кичигин харысалгалыг бидип, Советтин удурутутуу ролун болгаш ужура-дузалыг күштөдирер.

Ол ышкыш бо Советтериниң бирги сессияларынга административтик комиссиянын, ыяш четпээрин талазы-биле комиссиянын болгаш хайгаарал комиссиянын составын бадылаар.

Чер-чер Советтериниң бирги сессияларын эрттирер чурумун дугайында допчу сүме мындыг-дыр. Советтериниң ажылдакчы буруу бо сүмө келуру турар айттырыг буруун чогадыкчы өзү-биле көрүп, бирги-даа, моюн сонгаар болуулар-да сессияларын организм-техника болгаш идея-политика талазы-биле бидик деңгеле эрттирериниң принципин барымдалаар хулаап алып.

Малчынның чединшкини Ону мактап турар

Сувандини Онермаа Чыргаловна «Чодураа» колхозтун муракчы малчыны болгаш он уругларын нели. Чаш кижини өстүрүп кижилеринге калжы бергелер таварышпас дээр. Маңаа хей күш, ынакшыл херек. Илең күженишкини халас барбаан. Уругларын оон сеткил-сагынын өртүп, билг-мергежд чедип алып дээр чуртун дээш, ортума өөредилге черлеринде өөренип турарлар. Не кижиге ол дыка өөрүчүт. Оон улуз огу Иван — Төрөөн чуртунуң байысылалы Москвага Ветеринария Академиязын чединшкини дооскаш, Овур районун «Торгалыг» колхозунда тускай эртем-иниң аайы-биле бирги күш-ажылчы базымнарын кылтып, болуун үлүг-улау чонунга бараан болура берген. Бир огу Совет Армиянын хураадинде албан эрттирер турар. Мындыг магалыг оолдар, кыстарына Сувандинлер чоргаарланырлар.

Олар коммунисттик күш-ажылдын деп бидик атты чедип алган, бот ооруга-чарылгалыг № 1 хойжы бригаданын кезигунерин. Эрткен чыдын олар малдап турар хойларын бирээнден-не 4 кг дүтүп ап, нити-тиз-биле алган хулаагынден барык чартык тонна удуз ажы алганнар. Төрүү 100 хойга онааштыр камгалал алган хураганарын колхозтун дээр малчынарындан база-ла дулак чок. Күш-ажылчы ө-бүлө немерде төлөри кылдыр 253 рубль-ди алган.

Бо чылын төрүү 100 хойдан-на 97 хураганын, хой бурузунден 4 килограмм дүтү кыргып алып деп белеткен хулаагын алган. Кыш-тагда хой, хураган калжааларын өй-шаанда эки белеткен, чыгылап алганындан малдын баш саны менди кыш ажып турар. Ам төрөөн 237 хойдан 237 хураганын менди дөрүктүрүп алган, алган хулаагелер күүсөткелер дээр чингенин чок.

Бүгү делегейини херөөженериниң байырлары — Март 8 таварыштыр партия райком болгаш рай-күүсөөчү эш Онермаа Хундүлел бижик-биле шаднаан.

Б. ЧОРБААН, А. ДЕМБРЕЛЬ.

Тес-Хем район.

Кыштаглардан медээлер

Алдан-Маадырның ийи кадарчызы

Ондар Эрес-оол «Сүт-Хөл» совхоз-тун Алдан-Маадыр салбырынның хою кадарчы келгенинен бээр үр болбан. Оон боту тракторист, ам Ак-тың Сайыр бажында инг отуттүг черде хоюн олардадып турар. Болган-да 318 баш хой. Кыштын согулуда хой ол чончү кызык ажаалган. Частын башкы айы унуп келгенде, хой хураганап эгелен. Колдан төрөөн сөзөн хойдан сөзөн бир хураганы менди алынган. Семис кыш ашкан хойнуу хураганарын боткур-шыраак болгаш сергек болуп турар. Ондар чаш хураганарын чаксы ажаалдадын улам күштөдирген.

Эрткен чылын ол хоюн хорамча чокка ажаалган. Хой бурузунден алаа чогут чаш төлүп, дугун айттыгын норм дугаар ол ап шыдаан. Ычанган совхоз анаа ашша шакталып тымыска. Эрес-оол четир

сигенин белеткен, озу ам-даа хей-ээр. Ам чызын хойну сигенедип турар. Хойжу бо чызын бир хойга онааштыр 2,5 кг дүтү, чүс хойдан-на чүс хураганын адыр деп социалисттик хулаагелер алган.

Бо салбырын молдургаар кадарчы О. Социал бир чүс молдур-ганын хур кыш ажырын турар. Ам оларын күжү маннамаан-даа. Малды эки ажалга ыныг болуп. Харга молдургаар дешилежи, калчып турарын кижиге кайгаар. Малды организмизация олардын, эки чемгери, ажаал тургага ажылдын үр-түне-ли ыныг-дыр. Кажаз алаан ол уругу чургаал, акаа кургаг өдөктөп төп турар. Муракчы малчынар-ын үлөгери кадарчы ажылап келген.

О. ДАРЫМА.

Кичээлгейни, сагыш човаашкынны малчыннарже

Материалдык чүддерин күш-ажы-лы-биле, улаан мергежил-биле биди-дүрүп турар болуун кижилер дуга-рында сагыш салымкынны бистиге партияныс бирги чергенин айттырын кылдыр көрүп турар.

Бо айттырыг шолууг кичээлгей саздыммай барган черлерде ажыл-херектин байдалы эки эвес болуп турар. Ычанган Улуг-Хем районун Жданов аттыг колхозунун өт-чөттүг хураалына бо айттырыгын колхозчуларын көдүрүп үлүргени анаа таварылга эвес.

Хендерге, Ийи-Тал бригадаларын малчынарына, ылангыя ырак-уакта чурттап тураларга амыл-чал-чурталганын чогумчалыг бай-далары ам-даа негелде дүштүр тургустуулан.

Бистиге хойжуларынын төвү — Дөргүнде мындаа дээр чур-бан бажык, кызыл булун чок. Со-лун, сеткүтү ай-айы-биле овалдап келер. Чыгыс угда келген туу-тү солунарын четтигип номчуру бер-деди — деп, Ийи-Тал бригаданын эш О. Амы чуталады.

Ажы-биле чуталаарга, ам-даа уур, баладан чарылбаан биле. Час-кы, чайгы, күсүк үелерде ыдык өгелдер чуртамышкан биле. Колхоз баштаар чери, колхозта партокм СЭКП обкомуну бекши пленумунун шилтирлерин күүсөдир талазы-биле ам-даа эки, тода ажылдавын турар-дыр. Бо талазы-биле болуу-чогуу хемчеглерин алаа чогуу — деп, Хендергеден келген эш С. Дүгөр санадаан.

Ийи-Талда колхозчу К. Аракчаа Ийи-Тал суурну чартыр деп сана-даан. Ында кырылаар, класо-далаар бажычкан хей, бүстүр чет-кен казанак бажычарда чурттап олурар колхозчулар бар. Бо байдал-ын өөренип көргөш, бо чыдаан эге-лээш, ол суурну экижилериниң кичээл алаа чогуу.

Хову-трактор бригадаларын тургаларына нити чурттага бажы-нарын тударын, оларга столо-валдар, кызыл булундар ажыдарын

хуралга санал берген механизатор-лар, чолжаачылар негеп турар.

1965 чылда колхозтун мурунда салдыган ажыл-агый сорулгаларын күүсөдир-биле кады малчынарын чурттага-амыдыралын экижидер та-лазы-биле боттүг хемчеглерин ажал-дап кылдыр баштаар черге нити хурал дааскан.

Б. ТУЛУШ.

АЖЫЛ-ИШЧИ ЧАҢЧЫЛАДЫГЛАР

«Сүт-Хөл» совхозтун херөөжен-периниң ажыл, амыдыралын хун бү-рү экижиб оор. Олар совхоз бурулугенин ызы-буру адырлар-ында кинирип турар. Ол ышкыш элөөн каш херөөженер удурутутуу болгаш хей-нигити ажылдарын хар-ысалгалыг черин элөп турар апарган. Чижээ, С. Кыяч 1961 Советтин даргалыга ажылдап, удурутутуу ажалга болуун бидилин көргүзүп келген. Көдө Совет ында партия организмизациянын дөрт удурутутуу-биле ажылдап турар. Эш Кыячын удурутутуу Совет рай-онда дээр ажылдарын бирээ-ниге санадып турар. Амы үдө оон ук көдө Советтин депутаттыга чон база катан сонгаи.

Алдан-Маадыр шкөөлүнүн баш-кылары А. Ондар, О. Серен олар хей кылдыр иштинде бичи чыгарын кичээлдеп, чүткүлүт күш-ажылчы чоругу-биле коллективизме бидик хундүлгелди чаалап алганар. Олар

